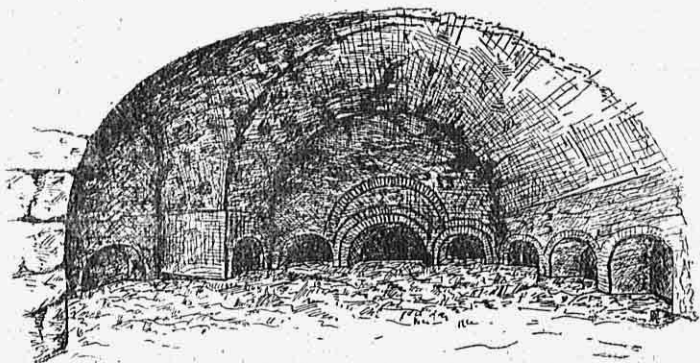

ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΤΩΝ ΕΠΤΑ ΠΑΙΔΩΝ ΕΝ ΕΦΕΣΩΙ

4η Αὐγούστου ἦτο ἀνέκαθεν μεγάλη ἑορτὴ διὰ τὴν παλαιὰν Ἐφεσον. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Ἀγιασολούκ, παρὰ τὰ ἑρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως κειμένου, τῆς Νέας Ἐφέσου (τουρκ. Κουσάντασι), ἐκτισμένης παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ δυτικῶς τῶν ἑρειπίων, καὶ μάλιστα τοῦ Κιρκινιζέ ἢ τῆς ὄρεινῆς Ἐφέσου, χωρίου βορείως τοῦ

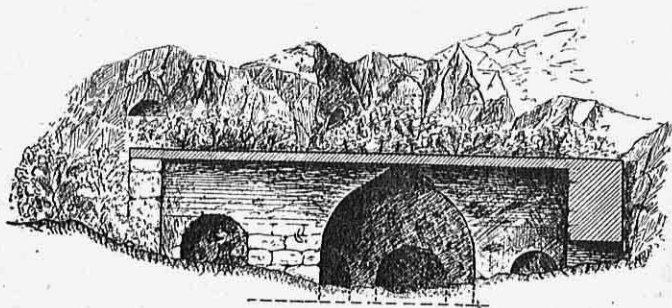

Εικ. 1. — Γενικὴ ἀποψὶς τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ Σπηλαίου τῶν ἑπτὰ παιδῶν ἐν Ἐφέσῳ.

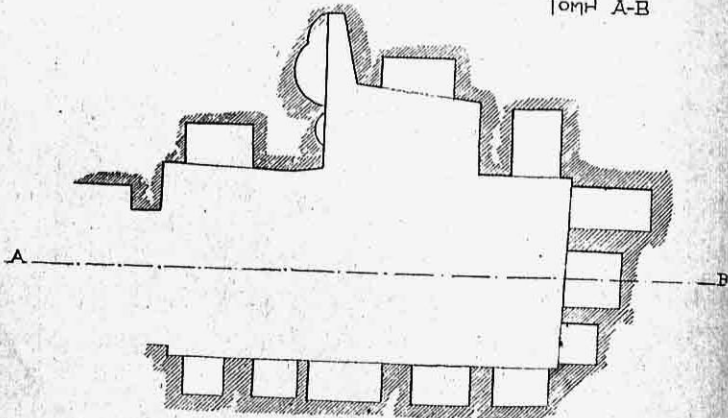
Ἀγιασολούκ καὶ εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας εὐρισκομένου, συνηθροίζοντο παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ λόφου Παναγίο-ντάγ, ὅπου εἶναι τὸ κάτωθεν περιγραφόμενον σπήλαιον, διὰ νὰ πανηγυρίσωσι «τὴν μνήμην τῶν ἁγίων ἑπτὰ παιδῶν τῶν ἐν

Ἐφέσω» — ὡς ἡ ἑορτὴ αὕτη φέρεται εἰς τὸ ἑορτολόγιον τῆς ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἐξέλιπεν ἤδη μετὰ τῶν σφαγέντων, αἰχμα-

Τομὴ Α-Β

Εἰκ. 2.—Κάτοπις καὶ τομὴ τοῦ Σπηλαίου

λωτισθέντων καὶ διασκορπισθέντων ὑπὸ τῶν Τούρκων κατοίκων τῆς περιοχῆς τῆς Ἐφέσου. Εἶχον τὴν τύχην ἐπὶ δύο συνεχῆ ἔτη νὰ παραστῶ εἰς τὴν ἑορτήν, ἣτις συνέπιπτε κατὰ τὴν γενομένην ἐνέργειαν ἀνασκαφῶν μου ἐπὶ τοῦ λόφου

Ἐγὼ ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἔρεπια τῆς μεγαλοπρεποῦς βασιλικῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ τὸ Μανσωλεῖον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ. Εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ Ἡμερολογίου τούτου δὲν θὰ ἦτο ἄσκοπον νὰ παρουσιάσω τὸν τόπον, ἔνθα πιστεύεται ὅτι ἐκοιμήθησαν οἱ ἑπτὰ παῖδες, ὡς εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ σχεδιάσω αὐτόν, καὶ νὰ ἐκθέσω συντόμως τὰς περὶ τὸ σπήλαιον τοῦτο πλασθείσας παραδόσεις τῶν πρώτων χριστιανῶν τῆς Ἐφέσου. Ἡ διάσωσης τῶν ἐθίμων τῆς ἑλληνικωτάτης Μικρᾶς Ἀσίας εἶναι ἐπιβεβλημένη, θὰ συντελέσῃ δὲ ἴσως καὶ τοῦτο εἰς τὴν ἐγκαρτέρησιν τοῦ δεινοπαθοῦντος πληθυσμοῦ τῆς καὶ τὴν προσδοκίαν αἰσιωτέρου μέλλοντος.

* * *

Ἡ εἰκὼν 2 παρουσιάζει τὴν κάτοψιν καὶ τομὴν τοῦ σπηλαίου, ἡ εἰκὼν 1 γενικὴν ἀποψιν τοῦ ἐσωτερικοῦ του καὶ ἡ εἰκὼν 3 ἓνα τῶν καμαρωτῶν αὐτοῦ τάφων. Τὸ σπήλαιον κεῖται ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς διδύμου λόφου, προβόου τῆς παλαιᾶς Ἐφέσου, φερομένου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς ὄρους Πίονος, ὀνομασθέντος δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων Παναγίρ - ντάγ, ἔνεκα πανηγύρεως τελουμένης κατὰ Μάιον—ὥρισμένην ἡμέραν μετὰ τὸ Πάσχα—ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων ἐπὶ ἡρειπωμένου κτίσματος εὐρισκομένου κατὰ τὸ μέσον τοῦ διδύμου τούτου λόφου καὶ πιστευομένου ὑπ' αὐτῶν ὡς τοῦ τάφου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.¹ Τὸ σπήλαιον τοῦτο σχη-

¹ Τὸ μέρος ἔνθα τελοῦσι κατὰ τὴν πανήγυριν τὴν ἱεροτελεσίαν των οἱ Ἀρμένιοι εἶναι εὐτελῶς ἐκτισμένη ἡμικυκλικὴ κόγχη ἱεροῦ Βήματος (ἔχουσα διάμετρον 4 μ.) ἐπὶ Βυζαντινοῦ κτίσματος, πιθανώτατα Ναοῦ μετρίων διαστάσεων, τὰ θεμέλια μερῶν τοῦ ὁποίου διακρίνονται. Εἰς διάστημα 5 μέτρων ἀπὸ τῆς προχείρου ταύτης κόγχης ἀριστερὰ ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοποθετημένη ἐπιτύμβιος μαρμαρινὴ πλάξ, ἐφ' ἧς εἶναι κεχαραγμένη ἀρμενικὴ ἐπιγραφή ἔχουσα ἐν μεταφράσει οὕτω: «Τοῦτο τὸ μνημεῖον ἀνήκει εἰς τὸν ἐκ Καῖρου Σαχβεκὴλ Ἰωάννην Στεφάνου· ἔτος 1800». Προφανῶς οἱ Ἀρμένιοι ἐτοποθέτησαν κρυφίως εἰς νεωτάτους χρόνους τὴν ἐκ Σμύρνης μεταφερθεῖσαν ταύτην πλάκα ἵνα πείσωσι τοὺς Τούρκους περὶ τῆς κυριότητος τοῦ χώρου, τὸν ὁποῖον διεκδικοῦσι. Τὰ ὄρια μάλιστα

ματίζεται ἐντὸς βράχου εἰς βάθος 15 μέτρων, ἔχει σχῆμα ἀκανόνιστον, ἀνοίγονται δὲ κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς του δώδεκα κόγχαι, λαξευμέναι ἐπὶ τοῦ βράχου εἰς σχῆμα ἀρκοσολίων, καμαρωτῶν δηλ. τάφων, ὁμοίων πρὸς τοὺς τάφους τῶν περιφήμων Κατακομβῶν τῆς Ρώμης κ. ἄ. Λεῖψανα τοιχογραφιῶν καὶ γραπτῶν ἐπιγραφῶν διατηροῦνται ἀκόμη εἰς διάφορα μέρη τῶν τάφων· πλατεῖα ἐρυθρὰ ταινία διακοσμῶν τὸ τοξωτὸν βάθος, ἐπὶ τοῦ τυμπάνου ἀρκοσολίων τινῶν δαικρίνονται ἔτι τοιχογραφίαι πτηνῶν, ἀκανθωτῶν κοσμημάτων, κλάδων μὲ ἀνθή κλπ. εἰς ἓνα δὲ τάφον κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ σπηλαίου (εἰκ. 3) διασφύζονται ἐπὶ τοῦ τυμπάνου ἴχνη ἐπιγραφῆς, ἣτις δύναται ν' ἀναγνωσθῆι :

ΧΑΙΡΕ .

Και) ΚΙΛΛΙΑ Τ...

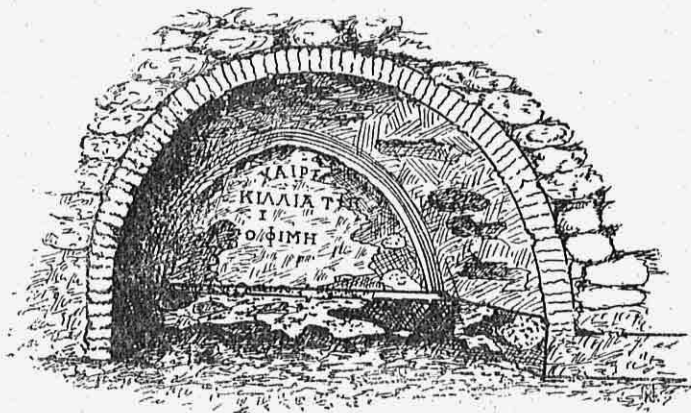
Τρο) ΦΙΜΗ

Τὸ σπήλαιον τοῦτο — νεκροταφεῖον προφανῶς ρωμαϊκῶν χρόνων — ἔχει διασκευασθῆ ὡς διακρίνεται εἰς τὰς εἰκόνας· εἰς τὴν τριγωνικὴν δηλ. σχισμὴν τοῦ βράχου ἐκτίσθη θολωτὴ στέγη, ἀπολήγουσα εἰς εὐρείαν εἴσοδον, ἀπαρτίζεται δὲ τὸ ὄλον κτίσμα ἐκ τριῶν μερῶν : τῆς εἰσόδου, τοῦ κυρίως θαλάμου καὶ λαξευθείσης ἐπὶ τοῦ βράχου προεκτάσεως, δι' ἧς σχηματίζεται πτέρυξ ἀριστερὰ τῆς κεντρικῆς αἰθούσης. Εἰς ὀλόκληρον τὸ ἐσωτερικὸν διασφύζονται ἴχνη τῆς διακοσμῆσεως τοῦ σπηλαίου· διὰ γύψου σχηματίζονται ἐπὶ τῆς στέγης σταυροθόλια, ἔχοντα πλατεῖαν κυανθῆν ταινίαν πλαισιουμένην ἑκατέρωθεν δι' ἐρυθρῶν μικροτέρων ταινιῶν, ἐν ᾧ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς στέγης διασφύζουν ἐπὶ τοῦ κονιάματος ἴχνη ροδίνου χρώματος· τέλος κατὰ τὸ μέσον

τῶν διεκδικήσεών των τούτων ἐπεκτείνονται μέχρι τῆς ἀριστερᾶ τοῦ χώρου καὶ εἰς διάστημα 100 περίπου μέτρων εὐρυσκομένης χαράδρας, ἔνθα σχηματίζονται κυκλοτερώς πολλὰ σπήλαια ἢ σχισμαὶ βράχων· εἰς ἓν ἐξ αὐτῶν πιστεύουσιν οἱ Ἀρμένιοι ὅτι κατέφυγον οἱ ἑπτὰ παῖδες, ἀντιτιθέμενοι καὶ εἰς τοῦτο πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν.

τῆς καμαρωτῆς στέγης τῆς εἰσόδου διακρίνονται ἀκόμη ἴχνη τοιχογραφίας ἀνδρὸς ἐν προτομῇ ἐντὸς κύκλου ἔχοντος ὁμοίως τριπλᾶς ταινίας.

Ἐνωθεν τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου καὶ ἐπὶ τῶν βράχων λαξευμένα εὗρισκονται ἕτερα ἀρκοσόλια (εἰκ. 2), ὁλόκληρος δὲ ἡ ἀνατολικὴ τοῦ λόφου πλευρὰ εἶναι πλήρης τοιούτων τάφων, ὅπερ εἶναι ἀπόδειξις ὑπάρξεως νεκροταφείου τῆς

Εἰκ. 3.— Εἰς τῶν καμαρωτῶν τάφων (ἀρκοσολίων) τοῦ Σπηλαίου.

Ἐφέσου ρωμαϊκῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν χρόνων κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἀρχαίας πόλεως.

* * *

Εὐρύτατα διαδεδομένη ἐν τῇ Ἀνατολῇ, διασωθεῖσα δὲ εἰς τὰ Συναξάρια τῆς ἐλληνικῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ περὶ τῶν ἑπτὰ παιδῶν παράδοσις. Κατ' αὐτὴν ἑπτὰ νέοι «παῖδες τῶν ἐμφανῶν τοῦ Παλατίου καὶ τῶν πρώτων τῆς πόλεως Ἐφέσου», τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων ἦσαν: Ἰάμβλιχος ἢ Διομήδης, Μαρτίνος, Ἰωάννης, Διονύσιος, Ἐξακουστωδιανός, Μαξιμίνος καὶ Ἀντωνίνος, ἐξηναγκάζοντο ὑπὸ τοῦ φοβεροῦ

διώκτου τῶν Χριστιανῶν ρωμαίου Αὐτοκράτορος Δεκίου (250-253), τοῦ διαμείνοντος ἐπὶ τινα χρόνον ἐν Ἐφέσῳ χάριν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ν' ἀποκηρύξῃσι τὸν Χριστόν, θύοντες εἰς τὰ εἰδῶλα. Ἐπειδὴ ἦσαν «πρῶτοι ἐν ταῖς στρατείας» ἀφρέθησαν ἐλεύθεροι καὶ μετὰ τὴν παρακοὴν τῆς βασιλικῆς διαταγῆς, καθηρέθησαν ὅμως τοῦ βαθμοῦ τῶν τὰ διασωθέντα ἀπομνημονεύματα ἀναγράφουν, ὅτι ὁ βασιλεὺς «ἐκέλευσε κοπῆναι τὰς ζῶνας αὐτῶν καὶ ἐπᾶραι τὰ κλοιὰ τὰ σιδηρᾶ ἐκ τῶν τραχήλων αὐτῶν». Οἱ νέοι οὗτοι χριστιανοί, ἀφοῦ ἐζήτησαν χρήματα παρὰ τῶν συγγενῶν τῶν καὶ διεμοίρασαν αὐτὰ εἰς τοὺς πτωχοὺς, ἀπεφάσισαν νὰ ἐξέλθωσι τῆς πόλεως καὶ νὰ κρυβῶσιν εἰς σπηλαίον κείμενον εἰς τὸ ὄρος τὸ λεγόμενον Μοχλός, ὅπου διῆγον προσευχόμενοι· εἰς ἕξ αὐτῶν, ὁ Ἰάμβλιχος, ἀνέλαβε τὴν τροφοδοσίαν, ἐκόμιζε δὲ κρυφίως ἐν τῷ σπηλαίῳ τὰς τροφάς. Μετὰ τινα χρόνον, ὅταν εἰσῆλθεν ἐν θριάμβῳ ὁ Δέκιος εἰς Ἐφεσον, ἐδόθη διαταγὴ νὰ προσαχθῶσι καὶ πάλιν οἱ νέοι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ὡς ἐπληροφόρησεν αὐτοὺς ὁ κομίζων τὰς τροφάς· οἱ ἑπτὰ παῖδες μαθόντες τὴν διαταγὴν ἐκάθισαν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σπηλαίου λυπούμενοι, ἐνύσταξαν καὶ ἀπεκοιμήθησαν. Ὁ βασιλεὺς ἀπεκάλυψε κατόπιν καταγγελίας τῶν ἰδίων γονέων τῶν καταφύγιον, καὶ ἐπειδὴ εὗρέθησαν κοιμώμενοι διέταξε νὰ φράξῃσι τὸ στόμιον τοῦ σπηλαίου ἵνα ἀποθάνωσι ζῶντες. Οἱ ἀναλαβόντες τὴν σφραγίσιν τοῦ σπηλαίου κουβικουλάριοι Θεόδωρος καὶ Βόρβος, χριστιανοὶ καὶ οὗτοι ἐν τῷ κρυπτῷ, ἐκτελοῦντες τὴν βασιλικὴν διαταγὴν παρενέθεσαν εἰς τοὺς λίθους μολύβδινα δίπτυχα, ἐνθα ἀνέγραψαν τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου τῶν, σφραγίσαντες αὐτὰ δι' ἀργυρῶν σφραγίδων...

Παρήλθον τριακόσια ἑβδομήκοντα ἔτη· ὁ χριστιανισμὸς πρὸ πολλοῦ εἶχε ἀποβῆ ἐπίσημος θρησκεία τοῦ Κράτους, ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου ἦτο Θεοδοσίος ὁ β' (408-450· κατὰ τὰς παραδόσεις τὸ θαῦμα ἐγένετο τῷ 38ῳ ἔτει τῆς βασιλείας του, ἐπομένως φέρεται ὡς συμβάν τῷ 446 μ. Χ.), αἱ θρησκευτικαὶ συζητήσεις ἦσαν ἐν τῇ ἀκμῇ τῶν, ἐκλήρυττον δὲ τότε πολλοὶ ὅτι «οὐκ ἔστι παρὰ κλησὶς τοῖς νεκροῖς». Ἐν

Ἐφῆσῳ τὸ σπήλαιον μετὰ τῆς περιοχῆς του εἶχε περιέλθει εἰς τὴν κυριότητα Ἀδολίου τινός, ὅστις θέλων νὰ κτίσῃ μάνδραν διὰ τὰ ποίμνια αὐτοῦ διέταξε νὰ λάβωσι τοὺς λίθους ἐκ τοῦ στομίου τοῦ σπηλαίου. Οἱ ἐργάται ἐκύλιον τοὺς λίθους ἀπεχώρησαν δὲ πρὸς τὸ ἑσπέρας. Τότε «προσταγμάτι τοῦ Κυρίου» ἀπεδόθη ἡ ζῶη εἰς τοὺς κοιμωμένους ἔτι παῖδας· «καὶ ἐξενέστησαν καὶ ἠσπάζοντο ἀλλήλους, διότι εἶδος νεκρώσεως οὐκ ἐφαίνετο ἐν αὐτοῖς ἀλλ' ἦσαν ὡς κοιμηθέντες ἀπὸ ὄψε καὶ ἐγεγρθέντες πρωΐας, λογιζόμενοι ὅτι Δέκιος ἐπίζητεῖ αὐτούς». Ἀναθέτουσι καὶ πάλιν εἰς τὸν Ἰάμβλιχον ν' ἀγοράσῃ τροφᾶς καὶ λίαν πρωΐ ἐξέρχεται οὗτος τοῦ σπηλαίου καὶ κατέρχεται εἰς τὴν πόλιν. Πρὸ τῆς Πύλης τοῦ τείχους ἴσταιται ἐκπληκτος βλέπων ἐμπεπηγμένον ἄνωθεν αὐτῆς τὸν σταυρόν. Νομίζει ὅτι βλέπει ὄραμα περιτρέχει τὸ τεῖχος καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ὅμως Πύλας τοῦ περιβόλου βλέπει τὸν σταυρόν. Εἰσέρχεται τέλος εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀκούει πολλοὺς ὀινοῦντας εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ· νομίζει ὅτι μετεφέρθη διὰ θείας δυνάμεως εἰς ἄλλην πόλιν, ἐρωτᾷ ὅμως καὶ μανθάνει ὅτι αὕτη εἶναι πράγματι ἡ Ἐφεσος. Φόβος καὶ ἀγωνία τὸν καταλαμβάνει, ζητεῖ νὰ προμηθευθῇ ἄρτον καὶ νὰ ἐξέλθῃ τῆς πόλεως. Εἰς τὸν ἄρτοπώλην δίδει τὸ ἀντίτιμον· οὗτος ὅμως δὲν γνωρίζει τὸ νόμισμα· ὁ Ἰάμβλιχος ἐκλαμβάνεται ὡς ἀνευρῶν θησαυρόν, συναθροίζεται δὲ περὶ αὐτὸν ὄχλος πολὺς «φάσκοντες — Οὗτος ὁ ἄνθρωπος ξένος ἐστὶ καὶ οὐδέποτε εἶδομεν αὐτόν». Ὁ Ἰάμβλιχος ἤθελε ν' ἀποκριθῇ «καὶ ὑπὸ τῆς ἐκπλήξεως συνεχόμενος οὐκ ἴσχυσεν». Ὁδηγεῖται εἰς τὸν ἀνθύπατον, ἐπειδὴ δὲ οὗτος εὗρίσκετο παρὰ τῷ τότε ἐπισκόπῳ Ἐφέσου Στεφάνῳ, μεταφέρεται εἰς τὴν ἐπισκοπὴν· ἀνακρίνεται καὶ ἔμφοβος ἀπαντᾷ «Δεῦτε μετ' ἐμοῦ καὶ δεικνύω ὑμῖν τοὺς ἐταίρους μου ἐν τῷ σπηλαίῳ... καὶ μανθάνετε παρ' αὐτῶν ὡς κἀγὼ οἶδα, ὅτι ἀπὸ προσώπου Δεκίου τοῦ βασιλέως πεφεύγαμεν ἐκεῖσε». Πάραυτα μεταβαίνουνσι μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ σπήλαιον· ἀνευρίσκεται τὸ δίπτυχον μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν παιδῶν καὶ τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως τοῦ Δεκίου, πάντες δὲ εἰσέρχονται ἐντὸς τοῦ σπηλαίου, ἔνθα εὗρισκοντο

οἱ ἅγιοι καθήμενοι ἐν ᾧ αἱ ὄψεις αὐτῶν ἔλαμπον ὡς τὸ φῶς «καὶ ἰδόντες αὐτοὺς προσέπεσον αὐτοῖς καὶ προσεκύνησαν ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ἠὺχαρίστησαν τῷ Κυρίῳ, τῷ καταξιώσαντι αὐτοὺς θεάσασθαι τὸ παράδοξον τοῦτο θέαμα». Οἱ ἅγιοι διηγοῦνται τὰ κατ' αὐτοὺς, εἰδοποιεῖται πάραυτα ὁ βασιλεὺς, ὅστις πλήρης χαρᾶς διὰ τὴν εὐκαιρον κατὰ τῶν συγχρόνων του αἰρετικῶν θεοσημίαν ἔρχεται ἐκ Κων/πόλεως, μετὰ πομπῆς μεταβαίνει εἰς τὸ σπήλαιον καὶ προσκυνεῖ καὶ αὐτὸς τοὺς ἁγίους. Τότε οὗτοι κλίναντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἵνα προσευχηθῶσι, παρέδωκαν τὰ πνεύματα αὐτῶν. Ὁ βασιλεὺς διέταξε νὰ κατασκευασθῶσιν ἑπτὰ τάφοι ἐντὸς τοῦ σπηλαίου, οἱ ἅγιοι ὁμως κατ' ὄναρ παρεκάλεσαν αὐτὸν λέγοντες: «ἐν τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ ἔσμεν ἐν τῷ σπηλαίῳ ἐπάνω τῆς γῆς, ἕασον ἡμᾶς». Ἐκτοτε ἐπιτελεῖται ἐν Ἐφέσῳ μεγάλη ἐορτὴ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀναπαύσεως τῶν ἑπτὰ παιδῶν.

* * *

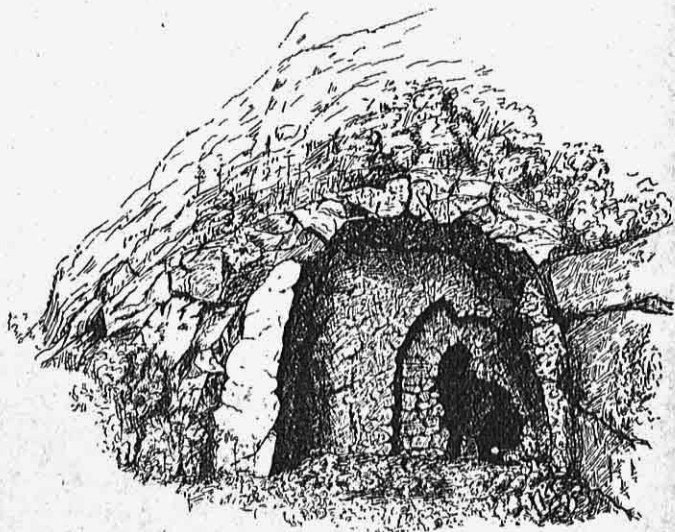
Τὰ διασωθέντα εἰς τὴν μορφήν τοῦ ἀνωτέρου συναξαρίου παρὰ Συμεῶν τῷ Μεταφράστῃ (ἐν Μίγνε, Ἑλλ. Πατρολογία, τόμ. 115 σελ. 427-448) ἀπομνημονεύματα περὶ τῶν 7 παιδῶν ἐν Ἐφέσῳ κατέστησαν ἐσχάτως ἀντικείμενον σοβαρῶν μελετῶν διὰ τῆς ἀνευρέσεως μάλιστα συριακοῦ κειμένου, θεωρουμένου ὡς πρωτοτύπου, ἕξ οὗ ἐπήγασαν λατινικαὶ πρότερον παραδόσεις καὶ μετὰ ταῦτα τὸ παρὰ Μεταφράστῃ ἑλληνικὸν συναξάριον. Κατὰ τὰς νεωτέρας ἐρεῦνας, Σῦρος μοναχὸς εἰς ἑλληνικὴν τινα Μονὴν ἀσκητεύων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συγγραφεὺς διατυπώσας μέρη τῆς διηγήσεώς του κατ' ἀρχαιότερὰ ἑλληνικὰ πρότυπα. Ὅτι καὶ ἡ διήγησις αὕτη διεδόθη ἐπ' εὐκαιρίᾳ θρησκευτικῶν συζητήσεων, αἵτινες προεκλήθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Αἰγεῶν Θεοδώρου διδάσκοντος ὅτι «τὸ σῶμα τὸ παλαιωθὲν καὶ ἀφανισθὲν καὶ διασκορπισθὲν οὐ παραβαλεῖται ἀλλ' ἡ ψυχὴ μόνη δέχεται τὸ μυστήριον τῆς ἀφθαρσίας καὶ ζωῆς» συνάγεται ἕξ αὐτῆς τῆς διηγήσεως τὸ μόνον ἴσως ὅπερ δὲν ἔχει μέχρι τοῦδε παρατηρηθῆ, εἶναι ἡ ἀκμὴ μεγίστης σημασίας

Μονῆς παρὰ τὴν Ἐφέσον καὶ ἐπὶ τοῦ Γαλησίου ὄρους, οἱ μοναχοὶ τῆς ὁποίας εὐρίσκοντο ἀνέκαθεν εἰς στενωτάτας σχέσεις πρὸς τὴν Συρίαν καὶ μάλιστα τὴν Δαμασκόν, ὡς ἀποδεικνύει μεταξὺ ἄλλων καὶ ὁ ἐκδοθεὶς πρὸ ὀλίγου ὑπὸ ἀγιορείτου μοναχοῦ βίου Μελετίου τοῦ Ὁμολογητοῦ, ἀσκήσαντος ἐπὶ τοῦ Γαλησίου ὄρους «ὁ κεῖται κατ' αὐτὴν τὴν Ἀσίαν, ὀλίγον Ἐφέσου διεστηκός». Ἀφ' ἑτέρου ἢ ἐν παραλλαγαῖς τῶν ἀπομνημονευμάτων τούτων παρατηρουμένη διάφορος ἀρίθμησις τῶν παιδῶν, ἢ ἐνισχυθεῖσα ἐσχάτως καὶ δι' ἐπιγράμματος (ἐκδοθέντος ὑπὸ Ν. Βέη) τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ († 1449) «εἰς εἰκόνα τῶν ἁγίων τριῶν παιδῶν τῶν ἐν Ἐφέσῳ», θὰ ἠδύνατο νὰ πιστωθῆ καὶ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῷ ἡμετέρῳ σπηλαίῳ ἀρκοσολίων. Τὰ ἐν τῇ παραδόσει τέλος ἀναγραφόμενα 370 ἔτη εἶναι συνήθης ἐν συναξαρίοις χρονολογικῇ σύγχυσις, καθ' ὅσον ἢ παρέλευσις αὐτῶν προϋποθέτει διωγμὸν ἐπὶ Βεσπασιανοῦ (68-79), ἐν ᾧ ὁ διωγμὸς τοῦ Δεκίου ἀπέχει τῆς χρονολογίας τῆς παραδόσεως μόνον 195 ἔτη· αἱ παραδόσεις ἄλλως τε τοῦ θαύματος φέρουσι καὶ διάφορον χρονολογίαν.

Τὸ προέχον δι' ἡμᾶς ζήτημα εἶναι ἂν τὸ ἄνωτέρω περιγραφὴν σπήλαιον εἶναι τῶντι τὸ σπήλαιον ἐνθα δυνάμεθα νὰ ἐντοπίσωμεν τὴν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἀφηγήθημεν. Πράγματι οὐδὲν ἐμποδίζει νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰς ἐγκαταλελειμμένον ρωμαϊκὸν νεκροταφεῖον ἐπιστεύετο ὅτι κατέφυγον οἱ παῖδες οὗτοι καὶ ὅτι διεσκευάσθη τοῦτο εἰς παλαιούς βυζαντινοὺς χρόνους· ἢ διάταξις μόνον τοῦ σπηλαίου καὶ ἢ διακόσμησις αὐτοῦ δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὴν παράδοσιν, ἣτις ὑπονοεῖ ὑπαρξίν συνήθους στομίου σπηλαίου, ἐνᾧ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ πελωρίας τριγωνικῆς σχισμῆς βράχου καὶ ἐπιτέλεισιν ἐορτῆς ἐπὶ αἰῶνας κατὰ τὸ μέρος τοῦτο, πρᾶγμα ὅπερ προϋποθέτει χριστιανικὴν τινα διακόσμησιν, ἣτις οὐδαμοῦ παρατηρεῖται ἐνταῦθα. Εὐρίσκεται ἐν τούτοις καὶ ἄλλο σπήλαιον δεξιὰ καὶ εἰς ἀπόστασιν μόλις ὀλίγων βημάτων τοῦ πρώτου, ἔχον πολλὰ ἐκ τῶν διαγραφομένων ἐν τῇ παραδόσει στοιχεῖα· τὸ δεύτερον τοῦτο σπήλαιον ὅπερ φέρεται σήμερον ὡς τάφος Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς (τὴν

εἴσοδον τούτου παριστᾶ ἡ εἰκὼν 4) εἶναι πανταχόθεν ἡσφαλισμένον, εἰσέρχεται τις εἰς αὐτὸ δι' ὀπῆς—ἥτις καὶ σήμερον ἔχη φραγθῆ κατὰ τὸ ἥμισυ—οὐδεὶς δὲ τάφος ἔχει λαξευθῆ ἐντὸς αὐτοῦ, ὡς ἀπαιτεῖ ἡ παράδοσις συμφώνως πρὸς τὴν ὁποῖαν ὁ βασιλεὺς παρεκλήθη κατ' ὄναρ ὑπὸ τῶν ἁγίων νὰ μὴ ἰδρῦση δι' αὐτοὺς τάφους. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ σπήλαιον

Εικ. 4.—Ἡ εἴσοδος δευτέρου Σπηλαίου, φερομένου ὡς τάφου
Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς.

τούτου, ὅπερ ἔχει σχηματισθῆ δι' ἀποχωρισμοῦ μεγάλου βράχου, οὕτως ὥστε ν' ἀφίηται στενὸς διάδρομος κατὰ τὸ μέσον μὲ κοιλότητος εἰς διάφορα μέρη, οὐδὲν ἕλκος χριστιανικῆς διακοσμήσεως ὑπάρχει. Εἰς μικρὰν ὅμως ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν δύο τούτων σπηλαίων καὶ ἀριστερὰ τοῦ βράχου τῆς εἰκ. 2 εὐρίσκονται ἐρείπια βυζαντινοῦ κτίσματος, ἅτινα δὲν εἶχον δυστυχῶς τὸν καιρὸν νὰ ἐρευνήσω, δηλωτικὰ ἐν τούτοις

ὑπάρξεως Ναοῦ παλαιῶν βυζαντινῶν χρόνων. Πάντα ταῦτα θὰ ἠδύνατο νὰ πείσωσιν, ὅτι τὸ γνήσιον σπήλαιον τῆς παραδόσεως εἶναι τὸ ἐν εἰκ. 4 παριστώμενον, ὅτι εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἐγένετο σύγχυσις τῶν σπηλαίων, θεωρηθέντος ὡς γνησίου ἔνεκα τοῦ μεγέθους καὶ τῶν ἀρκοσολίων του τοῦ ρωμαϊκοῦ νεκροταφείου τοῦ εἰκονιζομένου εἰς τὰς εἰκ. 1—3, ὅτι εἰς τὴν ἐκάστοτε διάφορον ἀρίθμησιν τῶν παίδων συνελέεσεν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀρκοσολίων τοῦ πρώτου σπηλαίου (θεωρουμένων πιθανώτατα ὡς γνησίων κατὰ τοὺς χρόνους Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ τῶν τριῶν μεγαλυτέρων τῶν εὐρισκομένων ἐπὶ τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς) καὶ ὅτι ἡ θρησκευτικὴ τελετὴ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μνήμης τῶν ἁγίων ἐγένετο εἰς Ναὸν κτισθέντα ἀριστερὰ τοῦ βράχου, τὰ ἐρείπια τοῦ ὁποίου διακρίνονται εἰσέτι. Ἀμφότερα τὰ σπήλαια ἐκ σεβασμοῦ ἴσως πρὸς τὴν διήγησιν περὶ τῆς κατ' ὄναρ ἐντολῆς τῶν ἁγίων πρὸς τὸν βασιλέα παρέμειναν ἀδιακόσμητα, τῆς διασκευῆς καὶ διακοσμίσεως τοῦ πρώτου σπηλαίου δυναμένης ἀσφαλῶς ν' ἀναχθῆ εἰς ρωμαϊκοὺς χρόνους. Ὅτι δὲ ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου, τοῦ φέροντος εἰς μεσαιωνικοὺς χρόνους τὰ ὀνόματα: Μοχλὸς (ὡς ἀσφαλίζοντος οἰονεὶ τὴν ἀρχαίαν πόλιν) καὶ Χείλεον ἢ Χειλεῶν, ὡς ὀνομάζει τοῦτον ἕτερον συναξάριον ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων Σωφρόνιον † 640, (πιθανώτατα ἔνεκα τῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν βράχων του λαξευτῶν ἀρκοσολίων) πρέπει νὰ τοποθετηθῆ τὸ σπήλαιον τῶν 7 παίδων, ἀποδεικνύει πλὴν τῶν πολυπληθῶν συναξαρίων καὶ ἡ περιγραφὴ τῆς μεσαιωνικῆς Ἐφέσου ὑπὸ τοῦ Ρώσου προσκυνητοῦ Δανιὴλ (1106—1108), ὅστις ἐν τῷ ὁδοιπορικῷ του μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς μεσαιωνικῆς Ἐφέσου, ἣν λέγει ὡς κειμένην ἐπὶ λόφων καὶ ὡς πλουσιωτάτην πόλιν, καὶ τὴν προσκύνησιν τοῦ τάφου τοῦ Θεολόγου προσθέτει: «πλησίον ἐκεῖ ὑπάρχει τὸ Σπήλαιον ἔνθα ἐναπόκεινται τὰ λείψανα τῶν 7 ἐν Ἐφέσῳ παίδων, οἵτινες ἀπεκοιμήθησαν ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Δεκίου καὶ ἀφυπνίσθησαν μετὰ 260 ἔτη ἐπὶ Θεοδοσίου αὐτοκράτορος τοῦ νέου. Ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ σπηλαίου εὐρίσκονται τὰ ἅγια λείψανα τῶν 300 ἁγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ

τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου. Ἐπίσης εὐρίσκεται ἐνταῦθα ὁ τάφος Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς, ἔνθα ἡ κεφαλὴ αὐτῆς, προσέτι δὲ καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἀποστόλου Τιμοθέου, μαθητοῦ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὅστις ἀναπαύεται ἐντὸς ἀρχαίας λάρνακος». Σπήλαιον τοιοῦτον εἰς ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν τῆς Ἐφέσου εἶναι μόνον τὸ σπήλαιον τῶν εἰκόνων 1-3, ὅπερ ἔνεκα τῶν πολλῶν του ἀρκοσολίων ἐπιστεύετο ὅτι περικλείει πλὴν τῶν τάφων τῶν 7 παιδῶν καὶ τὰ λείψανα πλήθους ἄλλων ἁγίων. Ὅτι τέλος καὶ κατὰ τὸν IB' ἀκόμη αἰῶνα οἱ τάφοι οὗτοι τοῦ παρὰ μεγαλοπρεπῆ Ἰσως Ναὸν κειμένου Σπηλαίου ἦσαν κενοὶ καὶ ἀδιακόσμητοι, ἡ εὐσέβεια δὲ τῶν πιστῶν ἀπέδιδε τούτους εἰς κοιμητήρια ἁγίων τῆς ἀρχαιοτάτης περιόδου τοῦ χριστιανισμοῦ, ἅτινα μεθ' ὑπερηφανείας ἐπεδεικνύοντο εἰς τοὺς πανταχόθεν προστρέχοντας εἰς Ἐφεσον προσκυνητάς, ἀποδεικνύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἤδη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πάντα σχεδὸν τὰ ὑπὸ τοῦ Δανιὴλ ἀναγραφόμενα λείψανα εἶχον μεταφερθῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ἐξαγιασῶσι τὰ μεγαλοπρεπῆ κτίσματα τῆς Βασιλευούσης, ὡς πληροφοροῦμεθα τοῦτο ἔξ ἄλλων πηγῶν.

G. A. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Σημ. Ἐνεκα τῆς ἀποδιδομένης σπουδαιότητος εἰς τὸ σπήλαιον τοῦτο τῆς Ἐφέσου παρέχομεν ἐνταῦθα τὰς κυριώτερας ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων ἐργασιῶν. Περί τῆς διηγέσεως καὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἀπομνημονευμάτων περὶ τῶν 7 παιδῶν βλέπε τὴν τελευταίαν ἐργασίαν τοῦ Arthur Allgeier, Der Ursprung der griech. Siebenschläferlegende, ἐν Byz. Neugr. Jahrb. τόμ. 3 (1922) σελ. 311 κ.έ. ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν τέχνην, μέχρι τοῦδε ἔχει μόνον δημοσιευθῆ ἀτελὴς ἀτοπις τοῦ σπηλαίου ἐν Wood, Discoveries at Ephesos, London, 1877, σελ. 13. Παρὰ Choisy, L'art de bâtir chez les Byzantins, παρέχεται ἐν Pl. III² ἡ διάταξις τῆς θολωτῆς στέγης μετὰ τῆς ἐρμηναίας (ἐν σελ. 159) καθ' ἣν, ἂν καὶ ἀνάγεται τὸ μνημεῖον εἰς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ὁ τρόπος ὁμοῦς τῆς κατασκευῆς εἶναι καθαρῶς Βυζαντινός, τῆς στέγης κτισθεῖσης ἄνευ ξυλοτύπων. Πληροφορίαι τινὲς περὶ τῆς μορφῆς τοῦ σπηλαίου δίδονται καὶ ἐν Forshungen in Ephesos, τόμ. I, σελ. 104 κ. ἄλλ. (πρβλ. καὶ Γ. Λαμπάκης, Οἱ 7 Ἀστέρες τῆς Ἀποκαλύψεως, Ἀθήναι, 1909, σελ. 195 κ.έ., ἔνθα δίδεται καὶ πρόχειρον τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς θέσεως ἔνθα εὐρίσκεται τὸ σπήλαιον).